

УДК 340.12:342.7

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-4.8>

**Є.А. Корбусєва**, кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри адміністративного і кримінального права  
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

## СУДОВИЙ РОЗГЛЯД СПРАВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО МИРНИХ ЗІБРАНЬ

*Стаття присвячена здійсненню аналізу судового розгляду справ у провадженнях щодо мирних зібрань. Автором проведено ретроспективне дослідження вітчизняної судової практики розгляду справ про мирні зібрання, починаючи з початку 2000 років та до теперішнього часу. Здійснено аналіз розгляду кримінальних справ щодо відповідальності за незаконне втручання в мирні зібрання. Наголошується увага на необхідності уніфікованого підходу суддів до розгляду справ про мирні зібрання.*

*Зміни, що відбуваються в українському суспільстві, пробуджують високу активність та прагнення людей брати безпосередню участь у вирішенні проблем, які стосуються їх загальних інтересів, зокрема й з використанням права на мирні зібрання. Втім, незважаючи на всю важливість саме цього різновиду політичних прав, конституційні положення про свободу зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій й дотепер належним чином не конкретизовані в поточному законодавстві, нерідко обмежуються, а то і просто порушуються.*

*Спираючись на міжнародний досвід врегулювання права на мирні зібрання, запропоновано шляхи підвищення ефективності механізму адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання, які полягають у створенні внутрішньодержавного механізму контролю за дотриманням міжнародних стандартів прав та свобод людини, а також розвитку можливостей звернення до Європейського суду з прав людини, якщо та чи інша проблема не вирішена на національному рівні. Доведено, що навіть досить невелике коло чинних норм, що закріплені у законодавчих актах різного рівня, які гарантують забезпечення права на мирні зібрання, нерідко виявляють певну неузгодженість у змісті окреслених прав, особливо з позиції суб'єктів права на свободу мирних зібрань: Конституція України таким суб'єктом називає громадянина, а цивільне законодавство – фізичну особу. Доведено необхідність впровадження міжнародних стандартів забезпечення права на мирні зібрання, насамперед стандартів європейської спільноти, що пов'язано з євроінтеграційними прагненнями України. Адже впровадження європейських стандартів і дотримання їх суб'єктами публічної адміністрації є однією з передумов інтеграції України в європейській правовий простір.*

Ключові слова: *судова практика, мирні зібрання, мітинги, розгляд справ, зібрання.*

### **Ye. A. Kobrusieva. Judicial proceedings in peaceful assembly proceedings**

*The article is devoted to the analysis of court proceedings in proceedings concerning peaceful assemblies. The author conducted a retrospective study of domestic judicial practice in peaceful assemblies from the early 2000s to the present. The analysis of consideration of criminal cases concerning responsibility for illegal interference in peaceful assemblies is carried out. Emphasis is placed on the need for a unified approach of judges to the consideration of cases of peaceful assemblies.*

*The changes taking place in Ukrainian society arouse high activity and the desire of people to take a direct part in solving problems that concern their common interests, including the use of the right to peaceful assembly. However, despite the importance of this type of political rights, the constitutional provisions on freedom of assembly, assembly, street demonstrations and demonstrations, which are still not properly specified in the current legislation, are often limited or even violated.*

*Based on the international experience of regulating the right to peaceful assembly, ways to increase the effectiveness of the mechanism of administrative and legal support of the right to peaceful assembly are proposed, which are to create a domestic mechanism to monitor compliance with international standards of human rights and freedoms. human being, if this or that problem is not solved at the national level. It is proved that even a rather small range of current norms enshrined in legislative acts of various levels, which guarantee the right to peaceful assembly, often show some inconsistency in the content of the outlined rights, especially from the standpoint of the right to freedom of peaceful assembly. the subject is called a citizen, and civil law - an individual. The necessity of introduction of international standards of ensuring the right to peaceful assembly, first of all the standards of the European community, which is connected with the European integration aspirations of Ukraine, is proved. After all, the implementation of European standards and their observance by the subjects of public administration is one of the preconditions for Ukraine's integration into the European legal space.*

Key words: *judicial practice, peaceful assemblies, rallies, hearings, meetings.*

**Постановка проблеми.** Вже досить тривалий період часу мирні зібрання відіграють важливу роль у політичній та соціальній частині житті будь-якої країни. Врешті-решт, такі зібрання є роздільною ланкою між суспільством і державою, які відображують сподівання громадськості і, як влучно висловився 16-й президент США, не що інше, як конституційний заміник революції [1].

Задля підтвердження викладеного зазначимо, що право на мирні зібрання залишається основним правом, яке задовго до сьогодення визначало українську історію. Наведемо приклад, що за часи національно-визвольної боротьби 1917-1918 і 1990-1991 років великі демонстрації свідчили про прагнення українського народу жити в окремому суверенній державі. У той же час мирні зібрання зіграли важливу роль в 2004 і 2013-2014 роках в запобіганні установленню авторитарних диктаторських режимів в Україні.

**Метою даної статті є визначення правового забезпечення при судовому розгляді справ щодо захисту права на мирні зібрання. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:**

- охарактеризувати захист прав громадян як ознаку та основну функцію правової держави в судовому процесі;
- проаналізувати зміст судового захисту в сфері забезпечення реалізації права на мирні зібрання.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Наразі, право на мирні зібрання є конституційним правом кожного громадянина, що закріплено в Конституції України, а саме в Розділі II Права, свободи та обов'язки людини і громадянина наряду з іншими невід'ємними права та свободами людини [2]. З огляду на це воно повинно на

належному рівні захищатись державою. Зокрема, для захисту прав та свобод людини в нашій країні існують норми різних галузей права, за вчинення зазначених в їх диспозиції діянь передбачене відповідна відповідальність. Найбільш суспільно-небезпечні діяння караються санкцією Кримінального кодексу України (далі – КК України). Однак, існування норм лише матеріального права недостатньо для належного захисту прав та свобод людини. Саме з цією метою діє Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), положення якого приводять в дію матеріальні норми КК України.

Зважаючи на вищенаведене варто відзначити звіт Спеціального доповідача ООН в одному з його щорічних звітів: «Захист свободи мирних зібрань та об'єднань громадян на різносторонніх ступенях починається з точних правил, але може стати реальністю лише в поєднанні з вдалою реалізацією їх в життя» [3, с. 13].

**Виклад основного матеріалу.** Згідно з вітчизняним законодавством, суди повинні грати особливо важливу роль у формуванні національної практики у частині реалізації права на мирні зібрання. Таким чином, згідно з Конституцією України, правосуддя в Україні здійснюється виключно суддями [2]. Виключно судова влада надана повноваження на оцінку законності будь-яких адміністративних рішень влади, які прямо чи опосередковано впливають на здійснення права на мирні зібрання в Україні або залучити учасників мирних зібрань до відповідальності. право

Крім того, слід зазначити, що обмеження реалізація права на мирні зібрання відповідно до ст. 39 Конституції України, може встановлюватися виключно в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання масовим заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я населення або захисту прав і свобод інших осіб [2].

Крім того, ст. 340 КК України передбачає відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій [4]. Слід підкреслити, що дана кримінальна злочин є злочин, який підтверджує необхідність захисту досліджуваного конституційного закону і важливість проведення мирних зібрань. Проте, незважаючи на збільшення можливостей захистити свободу мирних зібрань, українська юриспруденція демонструє чітку залежність від політичного режиму, який практично визначає її направленість.

Окрім законодавчого визначення положень про мирні зібрання, помітним фактором судової практики був радянський менталітет, який чітко підпорядковував інтереси особи інтересам колективу в тому сенсі, в якому ці інтереси враховувалися владою.

Влучним прикладом цього менталітету може бути витяг з рішення Мукачівського районного суду на початку 2000-х років, в якому суд буквально заявив, що «він боїться можливості будь-яких порушень громадської безпеки під час мирних зібрань» і тому повинен бути заборонений [5, с. 41]. Саме цей «страх» послужив керівним принципом і скерував більшість судів враховувати його при вирішенні справ, що стосується мирних зібрань.

Трохи згодом, в 2005-2009 роках, після Помаранчевої Революції, в українській судовій практиці відбуваються зміни, спрямовані на лібералізацію права на мирні зібрання [6]. Більшою мірою це пов'язано з масштабною кількістю мирних протестів по всій Україні в ті часи. Однак, поряд з цим, слід зазначити, що зміни торкнулися лише судової практики (законодавство змін не зазнало). Зокрема, суди почали активно впроваджувати європейський досвід.

Проте, така ситуація тривала недовго. Після приходу до влади у 2010 році на Віктора Януковича, судова практика у частині реалізації права на мирні зібрання одразу ж почала погіршуватись.

Зокрема, у перші роки його правління кількість позовів проти мирних зібрань майже подвоїлася, а кількість судових рішень, що обмежують свободу мирних зібрань, зросла на 10% [7].

У наступні роки вказаний показник залишався на стабільно високому рівні. Зокрема, відсоток судових заборон коливався від 80 до 90% [7].

Пік репресій проти учасників мирних зібрань припав на події Євромайдану, оскільки тодішній уряд вважав заборону мирних зібрань одним із способів протидії масовим протестам. У цей період суд формально посилався на причини заборони проведення мітингів через несвочасне подання повідомлень про мирні мітинги та нездатність поліції підтримувати правопорядок.

У деяких випадках влада має серйозні занепокоєння щодо охорони здоров'я. Наприклад, у Харкові мер міста видав указ про заборону масових заходів» від 22 листопада 2013 року в начебто через збільшення кількості гострих респіраторних захворювань. У той же час мер не міг не помітити, що Основний Закон нашої держави уповноважує лише суд обмежити здійснення права на мирні зібрання. У Луганську суд також ілюзорно був занепокоєний здоров'ям населення. Він визнав, що «здійснення неконтрольованих масових акцій у громадських місцях міста, не обладнаних спеціальними санітарно-технічними засобами, виявлення значної кількості людей, можуть спричинити шкідливі наслідки для громадян, які проживають або працюють поруч». У той же час суд не взяв до уваги, що на той час великі збори людей відбувалися в торгових центрах, транспортних засобах або масові заходи для святкування Нового року, де також відсутні будь-які санітарні обладнання [6].

Ще одна тенденція в юридичній практиці – велика кількість автоматичних судових заборон, тобто заборона всім громадянам проводити мирні зібрання протягом тривалого періоду часу, незалежно від того, заявили вони про свій намір проводити їх.

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень, ми виявили 25 автоматичних рішень за період з 22 листопада 2013 року по 20 лютого 2014 року. Найбільша кількість автоматичних судових заборон за самі тривалі періоди часу мало місце в практиці Київського району. Адміністративний суд. Зокрема, цей суд заборонив всім суб'єктам, «які мають намір реалізувати право на мирні зібрання, проводити заходи (пікетування, прогулянки, демонстрації, мітинги, сходи і т. д.) На вул. Івана Франка в селі Новій Петрівці Вишгородського району. Київської області з 1 лютого 2014 р. по 1 квітня 2014 р.» [8].

Щоб повністю розібратися в ситуації, пропонуємо розглянути умови, при яких мітинги, протести, акції протесту вважаються мирними і допустимими в Україні.

Зокрема, їх організатори та виконавці повинні дотримуватися таких умов:

а) місце зборів і мітингів, маршрут демонстрацій повинно визначатися їх організаторами, про що своєчасно повідомляються виконавчі органи сільських, селищних, міських рад;

б) ці заходи носять мирний характер і здійснюються без зброї;  
с) не проводяться під час воєнного чи надзвичайного стану, воєнного, але компетентні органи не накладають обмежень на їх поведінку;

г) їх проведення не заборонено рішенням суду [9, с. 6].

Однак, поряд з цим слід звернути увагу, що суди приймаючи рішення про дозвіл чи заборону проведення мирних зібрань також виходять з вказаних вимог, тому, відповідно, заборони, видані судами в ті роки були прийняті з порушенням принципів пропорційності заходів адміністративного впливу:

1) принцип придатності, тобто даний захід зможе бути доречним та можливим для досягнення поставленої мети.

2) Принцип необхідності, означає, що серед кількох придатних заходів держава обрала той, який найменше впливав на людину та на соціум в цілому

3) принцип заборони перебільшення, тобто захід не слід проводити, якщо очікувані негативні наслідки переважають очікуваний результат [10].

Це також узгоджується з позицією, закріпленою в Керівних принципах ОБСЄ щодо свободи мирних зібрань: «Автоматичне застосування правових обмежень – наприклад, заборона будь-яких публічних виступів у будь-який час або у публічних місцях призводить до занадто багатьох заходів. Тому ці обмеження не пройдуть перевірку пропорційності, оскільки особливі обставини не враховувались у кожному окремому випадку» [10].

Окремі зміни в юридичній практиці щодо судової практики відбулися після чергової зміни уряду в результаті Революції гідності.

Відповідно до судової статистики, в 2014 році суди першої інстанції розглянули 112 позовів про обмеження мирних зібрань (найбільше з січня по лютий 201), 85 з яких призвели до обмеження свободи мирних зібрань (76%). У 2015 році суди обмежили мирні зібрання в 20 випадках (53%), в 2016 році – в 8 випадках (53%), а в 2017 році взагалі не заборонили мирні зібрання, при цьому відмовившись прийняти позов про обмеження мирних зібрань шість разів [11].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що періоди терпимого ставлення судів до проведення мирних зібрань змінилися періодами менш лояльного ставлення в періоди політичних змін в державі. Ці дані дозволяють нам підозрювати наявність політичної складової при судовому розгляді справ цієї категорії, а також служать аргументом на користь наявності залежності судів від виконавчої влади.

Вказане може бути підтвержене не тільки радикальною зміною юридичної практики, а й виразами у кримінальних справах. Зокрема, мер одного з районних центрів був засуджений за підробку в 2014 році документів, що містять неправдиву інформацію про загрозу життю та здоров'ю людей, які будуть відвідувати мирні зібрання. За словами очевидців, мер в той час вимагав від своїх підлеглих виконувати вказівки невідомих людей з Києва, щоб створити умови для заборони акцій протесту [5].

Поряд з викладеним слід наголосити, що не дивлячись на значні поліпшення судової практики у справах про мирні зібрання, наразі суди не дотримуються єдиної позиції. В різних регіонах суди дотримуються неоднакової позиції щодо дозволу або заборони проведення мирних зібрань.

Через відсутність однаковості юридичної практики у використанні джерел права на мирні зібрання відбувається безсумнівне порушення принципу правової визначеності. Відповідно до цього принципу, будь-яка особа повинна мати можливість з достатньою впевненістю передбачити наслідки своєї законної чи незаконної поведінки. Однак у випадках мирних зібрань громадянам відмовляють у такій можливості.

Ще однією нагальною проблемою юридичної практики, навіть після пом'якшення після Революції Гідності, є нехтування чи спотворення правових позицій Європейського суду з прав людини.

Європейська конвенція з прав людини вважається фундаментальним договором у сфері захисту прав людини, в рамках якого функціонує ефективний контрольний механізм захисту закріплених прав, у тому числі права на свободу мирних зібрань.

Конвенція у статті 11 зобов'язує держави поважати свободу мирних зібрань, встановлюючи це право для кожного, та водночас передбачає можливість її обмеження. Тлумачення закріпленої свободи, як і деталізація критеріїв правомірності втручання держави в її реалізацію, було надано у практиці Європейського суду з прав людини. Суд завжди зважав на тісний зв'язок свободи мирних зібрань з іншими правами, головним чином зі свободою вираження поглядів, що відображено у статті 10 Конвенції. Тому Європейський суд, незважаючи на автономну роль та особливу сферу застосування, часто розглядає статтю 11 у світлі свободи вираження поглядів, що є однією з цілей свободи мирних зборів [12, с. 186] та одним зі способів її реалізації.

Замість цього Харківський окружний адміністративний суд ухвалив заборонити мирні зібрання на підставі, яке прямо суперечить принципам Європейського суду.

Зокрема, суд заборонив проведення мирних зібрань з закликом до зниження тарифів, даючи при цьому абстрактне посилання на «напружену суспільно-політичну ситуацію в місті». Суд також взяв до уваги той факт, що мітинг «призначений на обідню перерву в робочий день в центральній адміністративній частині міста, яка знаходиться в безпосередній близькості від державних органів та органів місцевого самоврядування на місці масового збору біля найбільшої кількості пасажирів станції метро зупинок громадського транспорту» [12, с. 189].

У той же час національний суд не взяв до уваги позицію Європейського суду про те, що «будь-яка демонстрація в громадському місці неминуче порушує певною мірою загальний життєвий шлях, включаючи втручання в дорожній рух, і влада повинна показати деякі толерантність до мирних зібрань» («Сергій Кузнецов проти Росії», № 10877/04, ЄСПЛ, 23 січня 2009 р., § 44). Крім того, згідно з Керівними принципами ОБСЄ щодо свободи мирних зібрань, «зустріч повинна проводитись у полі зору та слуху цільової аудиторії» (п. 3.5). Це правило не може бути реалізоване, якщо мирні зібрання заборонені «в безпосередній близькості від державних установ та органів місцевого самоврядування» [1].

Ще однією проблемою юриспруденції, яка залишається актуальною після 2014 року, є широке використання припущень як достатньої причини для обмеження свободи мирних зібрань. Однією з причин заборони мирних зібрань у рішенні Адміністративного суду Черкаського району № 54952265 від 13 січня 2016 року було зокрема



те, що «інші громадяни, які поділяють думки протестуючих, можуть брати участь у цих заходах та навпаки інші люди, які не поділяють думки учасників. Тому кількість учасників може збільшитися до невизначеної кількості людей протягом певного періоду, що, у свою чергу, унеможливило підтримку громадського порядку та захист прав і свобод інших людей» [13].

На наш погляд, судові рішення можуть базуватися на недоведеній гіпотезі, інакше мирні зібрання, наприклад у зв'язку з можливістю падіння метеору, можуть бути заборонені. Тобто існує ймовірність такого явища, але його реальність малоімовірна.

Також, досить незначною є показники судової практики щодо засудження осіб за вчинення злочину, передбаченого ст. 340 КК України. По-перше, нами було розглянуто статистичні дані Генеральної прокуратури України стосовно зареєстрованих кримінальних правопорушень та подальшого їх розгляду. Так, за останні 5 років було зареєстровано 212 злочинів, передбачених ст. 340 КК України, з яких лише 2 обвинувальних акти направлено до суду [14].

Звернувшись до Єдиного реєстру судових рішень, ми виявили 4 вироки суду за ст. 340 КК України, з яких 2 виправдувальних (вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 25.11.2016 [15]; вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 04.02.2016 [16]) та 2 обвинувальних вироки (Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 16.05.2016 [17], Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 01.10.2015 [18]).

**Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.** Таким чином, незважаючи на загальну тенденцію поліпшення за допомогою необґрунтованих судових заборон становища після Революції Гідності, деякі питання залишаються актуальними. Зокрема, на сьогоднішній день залишається невирішеною проблема, пов'язана реалізацією місцевими судами положень, які встановлюють обмеження проведення мирних зібрань. Існує проблема ігнорування і спотворення прецедентного права Європейського суду з прав людини, в якому суди продовжують робити припущення як дійсну основу для обмеження мирних зібрань. Крім цього, на даний час зберігається тенденція до не засудження осіб за вчинення злочину, передбаченого ст. 340 КК України, що простежується у низьких показниках направлення обвинувального акту за вказаною статтею до суду, або ж наявністю виправдувальних вироків.

#### Список використаних джерел:

1. Серета М. Судова практика у справах про мирні зібрання 2014: старі виклики і нові тенденції / *Центр політико-правових реформ*. URL: <http://old.pravo.org.ua/politicreformandconstitutionslaw/humanrights/1867-maksymsereda.html>.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. Дата оновлення 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Доклад Спеціального докладчика по вопросу о правах на свободу мирных собраний и ассоциаций в контексте многосторонних учреждений /№ /69/365 от 01.09.2014 г. 30 с. URL: <http://freemassembly.net/wp-content/uploads/2014/10/Multilaterals-report-RU.pdf>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, №25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Мельник Р. Форми мирних зібрань та їх характеристика через призму статті 39 Конституції України / *Центр політико-правових реформ*. 2019. URL: <http://old.pravo.org.ua/politicreformandconstitutionslaw/humanrights/1553-roman-melnyk.html>.
6. Права людини в Україні 2009–2010. IX. Свобода мирних зібрань / Харківська правозахисна група. URL: <http://khp.org/m/index.php?id=1298306308>.
7. Яка ситуація із мирними зібраннями сьогодні? / *Центр політико-правових реформ*. URL: <http://pravo.org.ua/ua/meeting/sytuaciya/>.
8. Постанова Київського окружного адміністративного суду № 36864074 від 28.01.2014 р.
9. Шкарнега О.С. Проведення у справах щодо реалізації права на мирні зібрання. Автореф. ... дис. канд. юрид. наук. 12.00.07. Одеса, 2016. 13 с.
10. Євтушок Ю. Принцип пропорційності та його вимоги у сфері законотворчості. *Громадянське суспільство*. 2020. № 22. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/3387/>.
11. Статистичний аналіз судових рішень щодо заборони мирних зібрань, 2006–2018. *Український центр суспільних даних*. 23.12.2019. URL: <https://socialdata.org.ua/4506-2/>.
12. Шевчук С. Судовий захист прав людини. *Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової теорії*. Київ : Реферат, 2017. 848 с.
13. Постанова Черкаського окружного адміністративного суду № 54952265 від 13.01.2016 р.
14. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. *Генеральна прокуратура України*. URL: [https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir\\_id=114140&libid=100820](https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820).
15. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 25.11.2016 (справа №750/11733/15-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62958256>.
16. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 04.02.2016 (справа №750/4139/15-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55455134>.
17. Вирок Переяслав-Хмельницького суду Київської області від 16.05.2016 (справа №373/2427/15-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57680610>.
18. Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 01.10.2015 (справа № 203/1474/15-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51789830>.